

BESSENYEI ISTVÁN

PISA2025: Hagyomány, reform, utópia

KÖZELÍTÉSEK

A dolgozat vázolja a digitalizálódás nyomán megváltozott tanulói attitűdök és a PISA-felmérések viszonyát, dokumentálja a digitális világhoz való alkalmazkodás lépéseit, és felsorolja a PISA-t ért leggyakoribb kritikákat. Idézi a PISA2025 elnevezésű stratégia fő reformcélkitűzéseit, és rámutat az innováció nyomán keletkező potenciális veszélyekre, többek között a standardizálás és az idősoros összehasonlítások lehetetlenné válására.

A kép- és hangrögzítő eszközök elterjedésével megrendült a nyomtatott szöveg domináns tudástároló és közvetítő szerepe. A fénykép, a mozi, a rádió, a TV, az internet és az okostelefon elterjedése lehetővé tette a tudás akusztikus és képi elsajátítását (Nyíri, 2003; Gyarmathy, 2012). Az ifjúsági szubkultúrákban az új médiumok átvették az uralmat, és ez erodálta az iskola tudás- és kultúrahagyományozó szerepét. Két egymás mellett létező, egymásra nem igazán rezonáló kulturális tér alakult ki: az iskola „médiarezisztens tere”, amelyben a tankönyv maradt a vezérmédium (Böhme, 2006), és a figyelemért folyó versenyben verhetetlen digitális tömegmédiumok világa.

Megengedheti-e magának a PISA, hogy csak az egyik világ tudásszerzési stratégiáit mérje? Maradhat-e annak feltárásánál, hogy a diákok mennyire képesek a tipografikusan rögzített (tankönyvi) tartalmak passzív befogadására? Maradhat-e annál a stratégiánál, amelyben a felmérések mértékegységül a hagyományos, lineáris szekvenciákból álló, szövegalapú (nagymértékben a szövegértelmezésen alapuló) feladategységek szolgálnak? Maradhat-e a szövegértés

hagyományos értelmezésénél akkor, amikor – ahogy Fenyő D. György írja – „A mai diákok szövegolvasása alapvetően új stratégikákra épül: szimultán, információválogató, ugrásszerű, egyedi elemekre koncentráló, képi, továbbá sokkal gyorsabb, mint az előző generációé” (Fenyő D., 2012, 87. o.). Ez az új nemzedék ismeretszerzési szokásaiban nagyban épít a podcastokra, a szimulációkra, a YouTube videóira, és küszöbön áll (vagy már el is jött) az az idő, amikor tömegesen veszik igénybe a mesterséges intelligencia tudásgeneráló képességét és interaktivitását.

Ez a körülmény különös dilemma elé állítja az OECD felmérésekkel foglalkozó szakembereit. A PISA feladatai ugyanis nemcsak azt üzenik meg, hogy az OECD szerint milyen is legyen az érvényes iskolai tudás, hanem azt is, hogy melyek az adatok értelmezésének érvényes keretei. Egyrészt a felmérés indikátorai szabályozó, ötletadó, irányt mutató szerepet töltenek be (ezáltal hatnak a nemzeti oktatáspolitikákra), másrészt viszont ezek megformálójának kezét köti az, hogy a nemzeti alaptantervektől eltérő radikális technológiai és

tartalmi újításokkal nem állhatnak elő.¹ Köti a kezüket az időbeni összehasonlíthatóság követelménye is, hiszen ha az egyik felmérési időszaktól a másikig radikálisan újítanak, akkor elvész az összehasonlíthatóság lehetősége. A szakértők előtt joggal merült fel a kérdés, hogy mi is legyen a követendő stratégia: az indikátorokban alkalmazkodni a konzervatív, szövegalapú, egyéni fogalommegfejtésre alapozó iskolai tanítási világhoz, vagy a PISA-versengés húzóerejében reménykedve előremutató követelményrendszert építeni az indikátorokba? Olyan rendszert, amelyben a kommunikáció és a kooperáció nem büntetendő (mint a zárthelyi dolgozatok világában), olyan rendszert, amelyben az önszervező tanulás, a kreatív digitális eszközkezelés fontosabb kompetencia, mint a ténytudás? Olyan rendszert, amelyben nem pusztán a feladatmegoldás eredményét osztályozzák, hanem az eredményhez vezető út minőségét is?²

AZ INNOVÁCIÓS KÍSÉRLETEK ELSŐ FÁZISA

Az első PISA-felméréstől (2000) kilenc évnek kellett eltelnie, amíg az OECD szakértői úgy döntöttek, hogy jelentős lépést tesznek a digitális világ követelményeihez való

alkalmazkodás irányába. *Balázsi és Ostorics* (2011) szavai szerint:

A PISA 2009 mellett, hogy első alkalommal nyújtott részletes összehasonlító adatokat a tizenöt éves diákok szövegértési teljesítményének változásával kapcsolatban, egy másik szempontból is mérföldkő a legnagyobb nemzetközi mérés történetében: 19 ország részvételével ekkor zajlott le először a számítógépes, internetes környezetben végzett információkeresés, szövegfeldolgozás vizsgálata, a digitális szövegértés mérése (hátlap).

Ez a felmérés ugyan már bevonta az online világ által támogatott műveleteket, lényegében mégis csak a szövegalapú feladatmegoldások felmérésének céljából, az analóg világ logikáját követve tette azt. Nem véletlen tehát, hogy a PISA második nagy innovációs kísérlete csaknem két évtizeddel a 2000-es első felmérés után, az okostelefonok tömeges megjelenésével (*Nyíri*, 2010) és az internet magas fokú elterjedtségével párhuzamosan következett be.³ Az *Oktatási Hivatal* értékelése szerint (2023):

2015-től a digitális szövegértés nem mint mérendő kompetencia, hanem mint alkalmazott képesség jelenik meg. A fejlődés fontos állomásaként a PISA első

¹ Halász Gábor részletes tanulmányban elemzi a PISA-felmérések oktatáspolitikai szerepét (*Halász*, 2021).

² A PISA-felmérés hivatalos honlapja részletes információt nyújt a felmérésről: <https://www.oecd.org/pisa/>

³ „A második évezred első évtizedében világszerte és Magyarországon is felívelő szakaszába érkezett a személyi számítógépek és a széles sávú internet használata. 2000 és 2011 között az európai kontinensen mintegy négyszeresére nőtt az internethasználók száma, 2011-re már a népesség több mint a fele használta/használja rendszeresen a világhálót. 2009-ben a magyar háztartások 63%-a rendelkezett számítógéppel, széles sávú internet-előfizetés az otthonok 51%-ában, a munkahelyek 75%-ában volt elérhető, az internetpenetráció éves növekedése szempontjából pedig hazánk az OECD élbolyába tartozott. Emellett robbanásszerűen megnőtt a mobil digitális eszközök piaca: népszerűvé és mindennaposává váltak a laptopok, notebookok, táblagépek és okostelefonok.” (*Balázsi és Ostorics*, 2011, 7.o.) A Világbank adatai szerint 2000-ben a magyar lakosság 10%-a használt rendszeresen internetet, 2010-ben ez az arány 65%-ra, 2022-re pedig 90%-ra nőtt (<https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS?locations=HU>).

alkalommal 2018-ban alkalmazott adaptív tesztelési módszert az akkor központi területként szereplő szövegértés tesztben, ahol a tanulók egy feladatblokkon elért eredmény alapján kapták meg a következő feladatblokkot, majd az ott elért eredmény alapján a következőt (4. o.).

PISA-KRITIKÁK⁴

A PISA egész fejlődéstörténetét végigkísérték a felmérés ellentmondásos státuszából fakadó kritikák.⁵ Az egyik fő kritikai irány szerint nem biztosított a mintavételek egyességége. A vizsgálat reprezentatív mintákat tesztel a részt vevő országok diákjai közül, ami azt jelenti, hogy az eredmények nem feltétlenül általánosíthatók az egész országra. Ezenkívül a mintavételi módszertan is vitatott, mivel alulreprezentálja a hátrányos helyzetű csoportokat. A kritikák arra is rámutatnak, hogy a PISA-tesztekben való részvétel önkéntes, ami torzulásokhoz vezethet. A kritikusok másrészt úgy érvelnek, hogy a PISA-tesztek kulturálisan elfogultak, és nem veszik kellőképpen figyelembe az oktatási rendszerek, a tantervek, az oktatási módszerek és tanulási stílusok sokszínűségét. Problematisz a tantervi diverzitás figyelmen kívül hagyása is: a tesztek nem tükrözik a tantervek és oktatási módszerek heterogenitását.

A kritikusok azt is állítják, hogy a tesztek egyrészt csak könnyen standardizálható képességeket mérnek, másrészt túlságosan a tartalomtudásra összpontosítanak, és nem értékelik megfelelően a kritikus gondolkodást és a problémamegoldást. Más megfogalmazásban: a tesztek túlságosan is a tényutdásra, a fogalmak tartalmának megfjtésére irányulnak, miközben a tények közötti összefüggések keresése háttérbe szorul. Az az értelmezés is felmerül, hogy a PISA tesztjeire való összpontosítás elvonhatja a figyelmet az oktatás egyéb fontos aspektusairól, például a tanulás örömről és a kreativitás fejlesztéséről.

A PISA eredményeinek értelmezése is vitatott. A rangsorokat gyakran az oktatási rendszerek egyszerű összehasonlítására használják, figyelmen kívül hagyva az országok közötti szociokulturális és gazdasági különbségeket. A PISA-eredmények alapján történő rangsorolás stigmatizálhatja azokat az iskolákat és diákokat, akik nem teljesítenek jól a teszteken. Ez félrevezető következtetésekhez vezethet, és olyan oktatási reformokat eredményezhet, amelyek nem felelnek meg az egyes országok konkrét szükségleteinek.

Más pedagógusok és oktatási szakértők attól tartanak, hogy a PISA-tesztek eredményeinek túl nagy befolyása van az oktatáspolitikára, és a standardizált tesztek és a vizsgákra való felkészülés aránytalan súlyú tanulási céllá válik.

⁴ Lásd a PISA-kritikákhoz: Kozma, 2015; illetve az *Educatio* folyóirat 2015/2., Kozma Tamás által szerkesztett teljes számát „PISA – kritika és védelem” címmel. Forrás: http://www.edu-online.eu/hu/educatio_reszletes.php?id=113

⁵ A kritikák összefoglalójában támaszkodtam a szöveggenerátorok (Bing, Bard, újabb néven Gemini) által felkínált szövegváltozatokra. Külön érdekesség, hogy a Bing a „PISA kritikák” bevitelre Lannert Judit tanulmányát adta meg első helyen mint saját összefoglalójának forrását. (E tanulmány a fenti lábjegyzetben jelzett lapszámban szerepel.) A PISA-eredményekről lásd Radó, 2023; Balázi és mtsai., 2010; Balázi és Ostorics, 2011; Aranyi-Aszalós, 2022; Hutter, 2019; OECD, 2023a; 2023b; Oktatási Hivatal, 2001; 2011; 2023; 2024; Vári, 2002.

A PISA-tesztek lebonyolítása költséges, és egyes kritikusok megkérdőjelezik, hogy a felmérések haszna felülmúlja-e a költségeket. Azt állítják, hogy a PISA-ra fordított forrásokat célszerűbb lenne más oktatási kezdeményezésekre fordítani. Végül a PISA következményeit is kritizálják. Egyesek szerint a rangsorok túlzott versenyhelyzetet teremtenek az országok között, és elterelik a figyelmet az oktatás egyéb fontos céljairól, például az esélyegyenlőségről és az inklúzióról.⁶

PISA2025: AZ OECD ELŐRE MENEKÜL?

Az OECD szakemberei – figyelembe véve a kritikákat és az informatizálódás következményeit – harmadik, jelentős innovációs lépésként a PISA-tesztek modernizálását, aktualizálását határozták el, amelyet a „PISA 2025 – Tanulás a digitális világban” c. anyagban tettek közzé (OECD, 2023b).⁷ A tervezett felmérés a diákok azon képességét szándékozik mérni, hogy iteratív (többször ismétlődő) tanulási folyamatokon keresztül, számítógépes eszközök segítségével képesek-e önállóan tudást konstruálni és problémákat megoldani.

Az oktatási technológiák – így a tervezet – átalkéthatják a diákok tanulási módját, mivel új lehetőségeket kínálnak nekik összetett jelenségek felfedezésére és ötleteik digitális reprezentálására, amelyekkel szabadon kísérletezhetnek, és amelyeket hálózatra szerveződve megoszthatnak másokkal.

A „PISA 2025 – Tanulás a digitális világban” felmérés két olyan kompetenciára összpontosít, amelyek a digitális technológiával történő tanuláshoz elengedhetetlenek:

- Az önirányított (önszervező, autonóm) tanulás során az egyén metakognitív, kognitív, viselkedési, motivációs és affektív folyamatainak tudatosítása;
- a digitális eszközök használata a problémák megoldására, prezentálására és megosztására.

A koncepció szerint a technológia fejlődésével egyre fontosabbá válik, hogy a fiatalok felkészüljenek arra, hogy egy olyan munkaerőpiacon vegyenek részt, ahol a számítógépek (és tehetjük hozzá: a mesterséges intelligencia) egyre nagyobb szerepet játszanak. A diákoknak képesnek kell lenniük arra, hogy döntéseket hozzanak arról, hogyan használják a technológiát új ismeretek és készségek elsajátítására.

A PISA2025 „Tanulás a digitális világban” számos jelentős újítást kínál a PISA-felmérések számára. Minden tesztfeladatot egy modern, digitális tanulási környezetként

túlzott versenyhelyzetet
teremtenek az országok között

terveztek, ahol a diákok számos forrást találhatnak a tudáshiányaik pótlására, például oktatóanyagokat vagy kidolgozott példákat, és ahol intelligens

visszajelzést kapnak a fejlődésükről. Ebben a nyitott környezetben a diákoknak maguknak kell dönteniük arról, hogy mennyi időt szenteljenek az egyes alfeladatoknak, stratégiákat kell kidolgozniuk az összetett

⁶ Fontos persze megjegyezni, hogy a PISA-felmérésnek is megvannak a maga előnyei. A felmérés adatai vitaalapul szolgálhatnak az oktatási rendszerek teljesítményéről, és segíthetnek azonosítani azokat a területeket, ahol fejlesztésre van szükség.

⁷ Az OECD (2023b) angol nyelvű szövegének némileg szerkesztett fordítása alapján.

problémák megoldására, valamint nyomon kell követniük és értékelniük a fejlődésüket.

A PISA ÖNFELSZÁMOLÁSA?

Tételezzük fel, hogy az OECD fentebb vázolt nagyszabású reformtervéhez mindenütt rendelkezésre állnak az infrastrukturális feltételek, és megvan a megvalósításhoz szükséges szellemi kapacitás is. A tantervekben fontos szerepet kap az önismereti tréning, amelynek keretében a diákok tanulási naplót (blogot) vezethetnek, amelyben elemzik gyenge és erős pontjaikat, tudatosítják saját tanulási stílusukat, és kapcsolatokat teremthetnek az új információk és meglévő tudásuk között, hiszen a diák csak akkor tud értelmes kérdéseket feltenni, ha tudatában van saját kognitív és érzelmi státuszának, ha képes pontosan megfogalmazni saját tanulási céljait, azonosítani saját tanulási szükségleteit, és kiválasztani a legmegfelelőbb tanulási tevékenységeket, amelyben nem passzívan fogad el információkat, hanem aktívan keresi és dolgozza fel azokat.

Ezek (a reformpedagógiából jól ismert) elvek és gyakorlatok exkluzivitásuk, erőforrásigényük miatt nem terjedhettek el a tömegoktatásban. 2023-ban azonban az interaktív szöveggenerátorok (Bing, Bard, újabban Gemini) berobbanásával új helyzet állhatott elő. A szöveg-, kép- és hanggenerátorokkal a tanulásukat saját kézbe vevő tanulók ugyanis hatékony „korrepetáló

gépekhez” jutottak. Ezek az eszközök – tudásgeneráló képességeikre alapozva – képesek a precízen megfogalmazott, specifikus egyéni kérdésekre is választ adni, képesek a legkülönbébb feladatmegoldási, szövegalkotási, önellenőrzési kéréseket teljesíteni, kreatív megoldásokhoz ötleteket adni, és ezáltal, sokoldalú, fáradhatatlan házi tanítóként, az önszervező tanulás hasznos támaszaivá válni (lásd ehhez *Bessenyei*, 2023).

A PISA-felmérések megújítási szándéka és a technológia legújabb fejlesztései fölötti örömmünkben azonban ne feledkezzünk meg az ilyen átfogó innovációval járó, mélyreható következményekkel is járó kihívásokról sem. Az első, szembevetendő ilyen kérdéskör a standardizálhatatlanság kérdése. A PISA2025

Érdemes-e ilyen körülmények között fenntartani?

koncepciójának megvalósítása esetében fennállna a veszély, hogy a globális diverzitás átláthatatlan, kezelhetetlen világába kerülnének. Az

egyénytett, az önszervező tanulási képességet, a tanulói önismeret fokát felmérő feladatok már nem tartalmazhatnának olyan szabványosított algoritmusokat, amelyekre a PISA-felmérések eddig támaszkodtak. Ha pedig az új elképzelések radikálisan megváltoztatják a mérendő tartalmakat – és ebből fakadóan a mérési módszereket –, akkor a vertikális idősorok alapján történő összehasonlítás válik lehetetlenné (és értelmetlenné). Érdemes-e akkor ilyen körülmények között fenntartani az egész drága, vitatott és a mélyreható technológiai változásokkal való versenyben esélytelen folyamatot?

HIVATKOZÁSOK

- Aranyi-Aszalós V. (2022. 03. 11.): Mit mutat a PISA tükör? A diákok tudását mérő nemzetközi mutatószám módszeréről, korlátairól és eredményeiről. Letöltés: <https://osszkep.hu/2022/03/mit-mutat-a-pisa-tukor-a-diakok-tudatat-mero-nemzetkozi-mutato-szam-modszererol-korlatairol-es-eredmenyeirol/> (2024. 03. 11.).
- Balázi I. és Ostorics L. (2011): *PISA2009. Digitális szövegértés. Olvasás a világhálón*. Oktatási Hivatal, Budapest. Letöltés: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2009_digitalis_szovegertes.pdf (2024. 03. 11.).
- Balázi I. és mtsai. (2010): *PISA2009. Szövegértés tíz év távlatában*. Oktatási Hivatal, Budapest. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa_2009_osszfogl_jel_110111.pdf (2024. 03. 19.).
- Bessenyei I. (2023): MI, egyéni utak, önszervező tanulás. *Tani-tani Online*. Letöltés: https://www.tani-tani.info/mi_egyeni_utak_onszervezo_tanulas_i (2024. 03. 19.).
- Böhme, J. (2006): *Schule am Ende der Buchkultur. [Az iskolai könyvkuiltra alkonya]*. Klinkhardt.
- Fenyő D. Gy. (2012): Hogyan olvasnak a fiatalok? In: Szekszárdi J. (szerk., 2012): *digitális_de generáció*. Underground. 83–110.
- Gyarmathy É. (2012): Ki van kulturális lemaradásban? In: Szekszárdi J. (szerk., 2012): *digitális_de generáció*. Underground. 69–82.
- Halász G. (2021). Az OECD hatása az oktatás globális és magyarországi fejlődésére. *Educatio*. **30**. 4. sz., 608–624.
- Hutter M. (2019): PISA-teszt: első ránézésre javult, gyakorlatilag stagnál a magyar diákok eredménye. Elemzés. Letöltés: https://azonnali.hu/cikk/20191203_pisa-teszt-elso-ranezesre-javult-igazabol-stagnal-a-magyar-diakok-eredmenye-elemzes (2024. 03. 19.).
- Kozma T. (2015): Például Szingapúr. *Educatio*. **24**. 2. sz., 3–8. Letöltés: <http://www.edu-online.eu/hu/letoltes.php?fid=tartalom/sor/2423> (2024. 03. 04.).
- Lannert J. (2015): A PISA adatok használata és értelmezése. *Educatio*. **24**. 2. sz., 18–28. [A szöveg hosszabb változata: https://www.t-tudok.hu/files/2/educatiopisa2015_hosszuvaltozat.pdf] (2024. 03. 19.).
- Nyíri K. (2003): Virtuális pedagógia – A 21. század tanulási környezete. In: Kőrösné Mikis Márta (szerk.): *Iskola – Informatika – Innováció*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest. 9–24.
- Nyíri K. (szerk., 2010): Mobilvilág. A kapcsolat és közösség új élményei. Magyar Telekom Nyrt., Budapest. Letöltés: http://www.mta.t-mobile.mpt.bme.hu/dok/14_book.pdf (2024. 03. 20.).
- OECD (2023a): [A PISA-felmérés hivatalos honlapja: <https://www.oecd.org/pisa/>] (2024. 03. 20.).
- OECD (2023b): PISA 2025. Learning in the Digital World. Letöltés: <https://www.oecd.org/pisa/innovation/learning-digital-world> (2024. 03. 20.).
- Oktatási Hivatal (2001): PISA 2000. Nyilvánosságra hozott feladatok szövegértésből. Letöltés: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_meresek/pisa/peldafeladatok/PISA_peldafeladatok_Szovegertes_2000.pdf (2024. 03. 20.).
- Oktatási Hivatal (2011): PISA2009. Digitális szövegértés. Olvasás a világhálón. Letöltés: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2009_digitalis_szovegertes.pdf (2024. 03. 20.).
- Oktatási Hivatal (2023): PISA 2022. Összefoglaló jelentés. Letöltés: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2022.pdf (2024. 03. 20.).
- Oktatási Hivatal (2024): PISA 2018. Példafeladatok. Letöltés: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/nemzetkozi_meresek/pisa/peldafeladatok/PISA2018_Peldafeladatok.pdf (2024. 03. 20.).
- Radó P. (2023): Miért beteg a magyar közoktatás. *Tani-tani Online*. Letöltés: <https://www.tani-tani.info/pisa2022> (2024. 03. 20.).
- Vári P. és mtsai. (2002): Gyorsjelentés a PISA 2000 vizgálatról. *Új Pedagógiai Szemle*. **52**. 1. sz. Letöltés: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00056/2002-01-ta-Tobbek-Gyorsjelent.es.html> (2024. 03. 20.).